

ARVOSTELUT

Kirjeet ja eliittien kasvatus

Henrika Tandefelt

Willemijn Ruberg 2011. Conventional Correspondence. Epistolary Culture of the Dutch Elite, 1770–1850, Egodocuments and History Series, vol. 4, Leiden & Boston: Brill. 292 s.

Alankomaalainen Brill-kustantamo on vuonna 2009 perustanut sarjan *Egodocuments and History Series*, jonka tarkoitus on julkaista niin sanottua egodokumentteja käsittelevää tutkimusta, eli lähdeaineistoa, joiden tuottajat tavalla tai toisella kertovat omasta elämästään. Päiväkirjat, almanakat ja muistelmat kuuluvat tähän ”egodokumentti”-kategoriaan, ja myös monet kirjeet ja kirjeenvaihtoineistot voidaan laskea egodokumenttien piiriin. Käsitteen taustalla on uudeksi ja uudenaikaiseksi mielletty tutkimuskiinnostus subjektiivisia lähteitä ja ihmisten subjektiivista kirjoittamista kohtaan. Tällaista aineistoa on joskus vieroksuttu sen värityneisyyden takia, mutta jos etsitään tietoa esimerkiksi ihmisten tavoista kokea ja rakentaa maailmaansa ja itseään, on tutkittava lähteitä, joissa tämä tapahtuu.

Egodocuments and History Series -sarjan toimittavat historian tutkijat Arianne Baggerman ja Rudolf Dekker (*Erasmus Universiteit Rotterdam*) ja historian- ja retoriikantutkija Michael Mascuch (*University of California, Berkeley*). Sarjan ensimmäinen kirja oli Baggermanin ja Dekkerin *Child of the Enlightenment: Revolutionary Europe Reflected in a Boyhood Diary* (2009). Vuoteen 2012 mennessä sarjassa on julkaistu kolme monografiaa ja yksi artikkelikokoelma, Baggermanin, Dekkerin ja Mascuchin toimittama *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century* (2011). Sarjan kolme monografiaa ovat kaikki käännöksiä aikaisemmin 2000-luvulla hollannin kielellä julkaistuista kirjoista, jotka näin on tuotu laajemman yleisön saataville.

Vuonna 2012 julkaistun monografian *Conventional Correspondence. Epistolary Culture of the Dutch Elite, 1770–1850* kääntäjä Maria Sherwood-Smith on tehnyt huolellista työtä. Kirjan englantia on miellyttävä ja helppo lukea. Koska kirja on alun perin kirjoitettu kotimaiselle yleisölle, tekijä Willemijn Ruberg ei käytä paljon tilaa selittääkseen ulkopuolisille, minkälaisia alankomaalainen eliitti, aatelisuus ja yhteiskunta olivat, verrattuna muuhun Eurooppaan. Hän toteaa lyhyesti alankomaalaisen ja brittiläisen yhteiskunnan ja eliitin eriyäisyyden ja kertoo, että kirjassa esiintyvien ihmisten arvonimet ovat tämän takia käännöksiä hollannin kielestä. Ei olisi ollut mielekäästä käyttää brittiyhteiskunnassa tai brittieliitistä käytettyjä titteleitä, koska ne liittyvät aivan erilaiseen eliittiin. Kaikki alkuperäisesti hollanniksi kirjoitetut sitaattit on kirjassa käännetty englanniksi. Sitaateissa esiintyvät ranskan-, latinan- tai muunkieliset sanat ja lauseet ovat alkuperäiskielellä. Käännökset on annettu suluissa.

Vaikka alankomaalainen yhteiskunta ja eliitti 1700- ja 1800-luvulla olivat erilaisia myös

Ruotsiin ja Suomeen verrattuna, kirjeiden kirjoittamisen kulttuuri ja funktiot näyttäytyvät hyvin samankaltaisina. Tällainen keskeinen yhteinen asia on kirjeiden tärkeä asema yhteiskunnan korkeimmissa säädyissä tai ryhmissä, eliitin kulttuurissa. Kirje kuului vuosisatoja eurooppalaiseen säätyläiskasvatukseen monella tavalla. Kirjeitä lukemalla ja kirjoittamalla opeteltiin kirjoitustaitoa, kaunista käsialaa, vieraita kieliä, mutta myös moraalia, historiaa, käytännön retoriikkaa. Kirjeen kirjoittaminen kuului antiikin retoriikan alaan. Vuosisatojen ajan kirjeet sommiteltiin ja muotoiltiin samojen periaatteiden mukaan kuin puheet. Aristokraattisissa piireissä yhteys muodollisen ja oppineen retoriikan ja kirjeiden kirjoittamisen välillä katkaistiin tietoisesti jo 1600-luvun loppupuolella. Tavoiteltiin jotain hienostuneempaa kuin mitä perinteinen, jäykä ja muodolliseksi mielletty retoriikka osasi tarjota. Perinteisen tekstin komposition sijaan etsittiin muita tapoja jäsentää ja yhtenäistää kirje. Painotettiin, että kirjeen tuli jäljitellä sofistikoitunutta keskustelua eikä oppinutta ja retorista puhetta, oraatiota.

Willemijn Rubergin tutkimassa kirjeenvaihdossa tämä aristokraattinen ihanne, joka muutti retoriikan käytänteet 1700-luvulla, näkyy vanhempien ohjeissa lapsille ja nuorille. Lapsia ohjeistettiin kirjoittamaan kirjeitä kuin he puhuisivat vastaanottajan kanssa. Tämä ohje annettiin myös 1700-luvun lopun kirjeiden kirjoittamista käsittelevissä kirjoissa. Kirjeen tuli olla keskustelun muoto, ja sen tyylin ja sisällön tuli heijastaa kirjoittajan luonnetta. Kirjeissä piti kaikin puolin välttää muodollisia ja kaavanmukaisia sanamuotoja, jotka ennen olivat olleet tärkeä osa kirjeenkirjoittamisen etikettiä. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut kaikesta säännöistä luopumista. Eihän keskustelukaan ollut näissä piireissä täysin sosiaalisista muodollisuuksista vapaata. Kirjeiden piti olla salonkikelpoisia. Vastaanottaja saattoi lukea kiinnostavia ja kauniisti kirjoitettuja kirjeitä ääneen myös muille.

Willemijn Rubergin kirjan tavoite on tutkia kirjeenvaihtoa eliitin kasvatuksen ja sosialisoinnin monitasoisena välineenä. Hän painottaa, ettei tutkimus kuulu kirjallisuushistorian alaan, vaan hän tutkii kirjeiden ja kirjeenkirjoittamisen funktioita eliittikulttuurissa. Hän on myös rajannut pois muut kuin perheen, suvun ja tuttavapiirien kesken kirjoitetut kirjeet. Ruberg on antanut lasten kirjeille ja nuorten kirjeille omat luvut. Kysymykset, miten lapset ja nuoret oppivat kirjeiden kirjoittajiksi, minkälaisia kirjeitä heidän odotettiin kirjoittavan ja mitä kirjeenvaihdon avulla oli tarkoitus oppia, saavat täten paljon tilaa kirjassa. Työ perustuu 1700- ja 1800-luvun kirjeenkirjoittamisen manuaaleihin sekä yli 2300 kirjeen korpukseen 1770-luvulta 1800-luvun keskivaiheisiin. Kirjeet tulevat viiden suvun kirjekokoelmista eri puolilta Alankomaita. Näistä sukupiireistä kolme kuului protestanttiseen ylemmän porvaristoon, yksi kuului katoliseen porvarilliseen eliittiin ja yksi protestanttiseen aateliin. Kirjoittajat ovat sekä naisia että miehiä, tyttöjä että poikia. Ruberg käsittelee kirjoittajia yhden yhtenäisen eliitin edustajina. Avioliitot ja aateloimiset linkittivät lähdeaineiston porvarilliset ja aateliset sukupiirit toisiinsa. Historiansa takia Alankomailla ei ole ollut suurta aatelia, vaan porvarillinen eliitti on ollut jo 1600-luvulla erittäin merkittävässä asemassa yhteiskunnassa.

Monissa Rubergin lukemissa kirjeissä vanhemmat sukulaiset – isät, äidit, isovanhemmat, sisarukset, enot ja tädit – kirjoittivat nuoremmille ja antoivat erilaisia elämänohjeita ja normeja, miten koulussa, yhteiskunnassa, perheessä tai virassa tulisi käyttäytyä ja toimia. Sosialisatio ja kasvatusta eivät kuitenkaan tapahtuneet vain nuorten lukiessa vanhempien ohjenuoria. Itse kirjeen kirjoittamisen vivahteikas taito oli myös jokaisen säätyläisen osattava, ja tämän opettaminen oli perheen vastuulla ja heidän intressiensä mukaista. Juuri tätä taitoa harjoittaessaan lapset ja nuoret oppivat heidän maailmansa ja sosiaalisen kerrostumansa pelisäännöt, ihanteet ja odotukset. Neljävuotiaana opeteltiin lukemaan äidinkielellä, viisivuotiaana kirjoitettiin ensimmäiset kirjeet opettajan tai vanhemman perheenjäsenen

avustuksella. Kuusi- tai seitsemänvuotiaana lapsen odotettiin osaavan kirjoittaa kirje ilman apua. Vanhempien perheenjäsenten – myös vanhempien sisarusten – kuului kommentoida ja korjata vastaanottamiensa kirjeiden kieltä, käsialaa, kompositiota ja sisältöä. Eliitin lapset siis lukivat kirjeitä, kirjoittivat niitä itse ja saivat palautetta lähimpiiriltään, mikä auttoi heitä oppimaan sekä kirjeenkirjoittamisen taidon että laajemminkin heitä ympäröiviä normeja.

Monissa eliittiperheissä kautta Euroopan tyttöjen ja poikien kasvatus ja mahdollinen koulunkäynti kodin ulkopuolella katsottiin aivan välttämättömäksi. Tämä nähtiin hyvänä tapana hioa nuoren käytöstapoja ja sosiaalisia taitoja. Nuorten oli opittava selviytymään omin avuin ja kehitettävä suuren maailman seuraelämän taitoja ilman perheen tukea. Alankomaissa eliittien lapset lähetettiin usein kouluihin ja sisäoppilaitoksiin toisin kuin vastavana aikana Ruotsissa ja Suomessa, missä kotona tapahtuneen koulutuksen merkitys on ollut suurempi. Rubergin tutkimuksen alankomaalaiset kirjeitä kirjoittavat ja lukevat nuoret saivat tärkeän osan koulutuksestaan eliittikouluissa ja sisäoppilaitoksissa, mikä tarkoitti vilkasta kirjeenvaihtoa perheen kanssa. Katolisissa perheissä oli tärkeää liittää lapset – sekä uskonnollisesti että sosiaalisesti – katolisiin piireihin ja verkostoihin, minkä vuoksi pojat ja tytöt lähetettiin katolisiin kouluihin ulkomaille, usein Belgiaan, jossa perheillä saattoi jo olla suku- ja tuttavaverkostoja.

Ruotsiin ja Suomeen verrattuna tyttöjen koulut ja pensionit ovat olleet paljon yleisempiä Alankomaissa, tai sitten Rubergin korpuksen on valikoitunut juuri sellaisia perheitä, jotka panostivat erityisen paljon myös tyttöjen huolelliseen kasvatukseen. Tyttöjen ja poikien koulutuksella oli kuitenkin myös Alankomaissa se tärkeä ero, että poikien koulutus tähtäsi työuraan, kun taas tyttöjen oli tarkoitus kehittyä hyvätapaisiksi ja miellyttäviksi vaimoiksi, joiden elämämpiiriin toki kuului vaativaa työtäkin, mutta äidin ja emännän rooleissa. Riippumatta siitä, tapahtuiko koulutus kotona vai koulussa, molempien sukupuolien koulutus tähtäsi hyvään käytökseen ja sosialisatioon eliittiryhmään.

Eliittikulttuurin erikoispiirteistä koskevissa tutkimuksissa tutkittu sosiaalinen piiri näytetään helposti muuttumattomalta sukupolvelta toiselle. Normit ja odotukset kuitenkin myös muuttuivat, mikä ilmenee kirjeaineistossa. Willemijn Ruberg kuvailee, miten 1700-luvulla lapsien odotettiin kirjeissään osoittavan kunnioitusta ja nöyryyttä vanhempiaan kohtaan. Seuraavan vuosisadan aikana vilpittömyydestä, avoimuudesta ja lämpimien tunteiden osoituksista tuli yhä tärkeämpiä ihanteita, joihin nuorten kirjeidenkirjoittajien piti pyrkiä. Tämä heijastaa jo 1700-luvun lopun uusia perhe- ja kasvatusihanteita. Perhe nähtiin kasvavassa määrin yksilön henkisenä kotina ja voimavarana, rakkauden merkitystä avioliiton pohjana painotettiin, ja ajan kasvatusoppaissa korostettiin, että lapsien oli annettava olla lapsia. Kasvatuksen piti seurata lapsen luonnollisen kehityksen vaiheita. Ruberg kuitenkin huomauttaa, että tämä luonnollisuus oli myös paljolti kulttuurisesti tuotettua, siitä tuli uusi etiketti.

Kirjeiden piti vaikuttaa vilpittömiltä, mutta aiheiden ja tyylin valinta ei ollut vapaata. Kunnioitusta piti edelleen näyttää, mutta toisella tavalla kuin aikaisemmin. 1700-luvun salonkikelpoisuus ei hävinnyt, vaan muuttui, kun sen rinnalle tuli perhekeskeisiä ihanteita, jotka painottivat perheensisäistä välittömyyttä ja läheisyyttä. Jos 1700-luvun keskivaiheilla ei enää viisi- tai kuusivuotiaana ollut sopivaa puhutella vanhempiaan nimikkeillä *mama* tai *papa*, niin vuosisataa myöhemmin olisi ollut vahvasti etäisyyttä osoittavaa käyttää muodollisempaa ilmaisua, esimerkiksi ranskalaisittain *Ma Mère* tai *Mon Père*. Toisaalta, vaikka kirjeissä pitikin puhutella vanhempia ja muita perheenjäseniä vilpittömästi, tunteikkaasti, lapsen iälle sopivasti ja yksinkertaisesti ilman kaavanmukaisuutta, ei kuitenkaan sopinut jatkuvasti valittaa, ikävöidä ja kertoa muista ikävistä tunteista. Lapsille ja nuorille opetet-

tiin, että kirjeissä ja elämässä ylipäänsä oli ilmaistava iloa ja tyytyväisyyttä. Oli sopivaa ja ehkä jopa toivottavaa kirjoittaa ikävistä asioista, kuten koti-ikävästä, maltillisesti. Tärkeää oli kuitenkin, että lapsi näytti ymmärtävän, miksi oli olennaista oppia selviytyä omin päin. Yksinkertaista ja luonnollista tyyliä ei myöskään saanut sekoittaa huolimattomuuteen tai sopimattomaan kielenkäyttöön.

Olisi ollut erittäin kiinnostavaa, jos Rubergin tutkimus olisi alkanut 1700-luvun alusta ja jatkunut 1900-luvun alkuun, jolloin eliittikulttuurin ja sosiaalisten normien muutoksia olisi voinut tarkastella vielä laajemmin. Kuitenkin Willemijn Ruberg on tätä tutkimusta varten käynyt läpi 2 300 kirjeen lähdeaineiston. Jos kirjassa käsiteltäisiin vaikka 130 vuotta lisää, aineisto olisi paisunut melkoisesti. *Conventional Correspondence* on tässäkin muodossa erittäin kiinnostava, hyvin kirjoitettu ja asiantunteva kirja. Siinä käsitellään myös kirjeenkirjoittamisen teoriaa, kirjeiden materiaalista puolta, nuorten kirjeitä ja nuoruuden transiiovaiheita sekä tulkitaan sukupuolien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä ja tutkitaan seremonialisempien kirjeiden, esimerkiksi uudenvuodenkirjeiden, muotoja ja merkityksiä. Ruberg osoittaa tuntevansa aineistonsa ja aiheensa hyvin ja tarkastelee aihettaan monipuolisesti.

Vaikka kirja käsitteleekin puhtaasti alankomaalaista eliittiä, ovat Rubergin aineisto ja johtopäätökset erittäin kiinnostavia ja avartavia myös esimerkiksi Ruotsin ja Suomen säätyläisiä ja kirjekulttuuria tutkivalle. Eurooppalainen eliittikulttuuri oli tähän aikaan kosmopoliittinen. Vaikka yhteiskunnat olivat erilaisia, ihanteet ja käytänteet liikkuiivat vapaasti yli rajojen.

Henrika Tandefelt on Helsingin yliopiston historian dosentti.